

II. ĐURĐEVEČKE MEMBE – NEGDA I DENES O priopćajnim obrascima u đurđevečkom govoru

1. Općenito o đurđevečkoj inačici hrvatskoga jezika

1.1 Povijest kao sudbina

Prvi zapis o postojanju naselja iz kojega se razvio današnji Đurđevac seže u godinu 1267. kada se u darovnici kralja Bele IV. spominje selo svetoga Jurja. U srednjem vijeku Đurđevac je bio plemićki posjed te od 14. stoljeća župa.⁵ No najznačajnije povijesno razdoblje koje je ostavilo traga ne samo u načinu života Đurđevčana već i u njihovu jeziku svakako je razdoblje Vojne krajine.⁶ Đurđevac se, naime, od polovice 16. stoljeća sve do kraja 19. stoljeća nalazio u sastavu Vojne krajine i dugo vremena bio njezinom najistočnijom utvrdom prema turskoj granici. Činjenica što Turci nikada nisu uspjeli zauzeti đurđevečku utvrdu i prognati starosjedioce danas se odražava jezično utoliko što je đurđevečki kraj najistočnije područje hrvatske kajkavice. Đurđevečki hrvatski, što ga dijalektolozi ubrajaju u podravski dijalekt,⁷ i danas je materinskim govorom većine *Đurđevčanov* i *Đurđevčić*.

⁵ Usp. Horvat (1940), Matica (1996), Tomerlin (1989).

⁶ O njemačko-hrvatskom jezičnom dodiru u Đurđevcu u sklopu Vojne krajine usp. 3. poglavlje.

⁷ Usp. Lončarić (1990, 1996b), Maresić (2001).

1.2 Đurđevečki i standard

Na jezične dodire s drugim jezicima u prošlosti podsjećaju brojne posuđenice iz njemačkoga⁸ i mađarskoga,⁹ te gdjekoji talijanizam¹⁰ i turcizam.¹¹ Danas je đurđevečki hrvatski pod značajnim utjecajem standarda. Međutim, zbog samosvojne naglasne strukture¹² leksemi koji u đurđevečki ulaze iz standarda naglasno se prilagođuju. Utjecaj naglasnoga sustava đurđevečkoga često se daje razabrati kada govornici đurđevečkoga govore tzv. književnim. Na glasovnoj razini¹³ u novije se vrijeme daje primijetiti zamjena tradiranih dvoglasa *jn* i *jl* nepčanicima *nj* i *lj* (živl'ɛ:jnɛ > živl'ɛ:nje, m'a:ɟlar > m'a:ljar), no ta se pojava ne širi na riječi u kojima standardnima *nj* i *lj* u đurđevečkom odgovaraju njihovi nepalatalizirani parnjaci (*n'ejin* < *njezin*, *Lub'ica* < *Ljubica*). Riječ je dakle o pojavi fakultativnih alofona, što ne utječe na sâm fonološki sustav. Palatali *č* i *ć* transfonemiziraju se srednjonepčanim kajkavskim *č̣*. Vokali standardnoga leksika transfonemiziraju se u skladu s vokalskim šesteročlanim sustavom đurđevečkoga govora. To se prije svega odnosi na preztvoreni ili preotvoreni izgovor standardnoga *e*, koji u đurđevečkom

⁸ Sročitelj ovih redaka u svojim je istraživanjima germanizama u đurđevečkom identificirao kojih tisuću riječi tvorenih prema njemačkim modelima (Piškorec 1996, 1997). S obzirom na vrstu riječi, đurđevečki su germanizimi u najviše slučajeva imenice, zatim glagoli, manje pridjevi, priloz i uzvici, a samo iznimno brojevi. Rod imeničkoga germanizma ravna se prema dočetnomu glasu, a ponekad na nj utječe rod gdjekoje bliskoznačnice. Glagolske posuđenice uglavnom imaju infinitivni dočetak *-ati* i nesvršene su. Neki pridjevi nisu sklonjivi.

⁹ O hungarizmima u podravskim govorima usp. Maresić (1995).

¹⁰ Leksem *p'ijac* < tal. *piazza* označava u đurđevečkom »stočni sajam«, što je vjerojatno u svezi s činjenicom da su u prošlosti Talijani trgovali stokom u ovim krajevima. Germanizam *pl'ac* < njem. *Platz* odnosi se na tržnicu.

¹¹ Turcizmi u đurđevečkom još nisu sustavno proučeni, no spomenimo neke: *ša:m'tja* »svileni rubac kao dio svečane tradicionalne ženske odore«, *č'ižma* »čizma«, *anđ'a:r* »veliki nož«.

¹² Za đurđevečki je, kao i za neke druge podravske govore, karakteristična stabilnost naglasna na predzadnjoj mori akcenatske riječi, što ga čini izuzetnim u južnoslavenskom prostoru. O tome vidi u Lončarić (1996a).

¹³ O artikulacijskim i akustičkim svojstvima glasova đurđevečkoga govora vidi Horga (1996).

nema parnjaka. U slučajevima hiperkorektnosti đurđevečki leksemi koji sadrže jedan od glasova *e* znaju se izgovoriti jekavski (**dj'ečko* < *d'ečko*; **dj'ekla* < *d'ekla*).

1.3 Svijest o jezičnoj autonomiji

U Đurđevčana postoji izrazita svijest o autonomiji mjesnoga govora, što se vidi i po karakterizaciji govora susjednih mjesta. Tako će u Virovaca primijetiti otvoreniji izgovor otvorenoga *ę* i izraženiju palatalnost, u Ferdinandovčana primjerice izgovor *u* umjesto *o* (*b'udu* – *b'odo*), a u Čepelovčana prednji i zaobljen izgovor glasa *u*. Štokavski standard naziva se *gosp'o:dski* ili pak, u novije vrijeme, *kniž'ęvni*. Za domaće ljude koji pokušavaju govoriti standardom u situacijama kada je uobičajen domaći govor kaže se da se *drž'ę*: (*f'i:ni*) ili da *ę prena:vl'ajo*, *zba:d'ajo*, *šp:il'ajo* *gosp'odo*. Takvi su ljudi često predmetom ismijavanja.¹⁴

1.4 Đurđevečki govor – idiom hrvatske književnosti

Kao medij književnoga izraza đurđevečki je govor zastupljen od školaraca u literarnim skupinama pa do uporabe u književnosti. Prve knjige na đurđevečkom govoru objavio je 1979. Đuka Tomerlin-Picok.¹⁵ Tomerlinov opus besumnje je jedan od najopsežnijih u suvremenoj kajkavskoj književnosti,¹⁶ a čine ga šest prozних djela te devet pjesničkih zbirki. Svoj

¹⁴ Spomenuti odnos na duhovit način oslikava narodna anegdota o seljačkoj djevojci koja je sa školovanja u gradu došla kući na ljetne praznike: »Venogovi so poslali čerko vu velike škole. I doje ti ona doma na ferije. Dok so jo nejni doma zapitali ovo il ono, ona je se po gospocki odgovala. Toboš, zabila je pripovedati po domaće. I tak, jenoga dneva, otijo ti oni na sinokošo zobatat seno. Čerka je vreć pomalo zišla z grifa kaj se tiče sejalačkoga posla, a malko ji se je i veđalo, pak so je zobaće spale z rok. Dok je je štela dići, nekak se je trefilo kaj je stala na zopce pak jo je držalo klopilo po nosu. – Potri te i zobaće! – preklene ona. – A, čerka, pak smo mislili da si zabila pripovedati po domaće! – pove joča v smeju.«

¹⁵ Riječ je o pjesničkim zbirkama *Japica i mloka te Pusto življeje*.

¹⁶ Iako je Tomerlinovo stvaralaštvo svojim opsegom, sadržajem i stilom jedinstven i neprijeporan dokaz vitalnosti sjevernohrvatske književne baštine pisane na nestandar-

doprinos oknjiženju đurđevečkoga dali su i Vladimir Miholek,¹⁷ Marica Hasan,¹⁸ Slavko Čamba,¹⁹ Zdravko Seleš,²⁰ Andela Lenhard-Antolin,²¹ Antun Šimunić²² i Marija Marinović-Redep.²³ Tako đurđevečka sastavnica hrvatske književnosti obuhvaća tridesetak naslova.

U koprivničkom *Glasu Podravine i Prigorja* sredinom 90-ih godina prošloga stoljeća povremeno je izlazila kolumna pisana đurđevečkim, u kojoj su se, na šaljiv način, komentirali aktualni događaji iz društvenoga i političkoga života mjesta. Kolumne na đurđevečkom objavljivali su i Vladimir Miholek te Mato Kudumija u *Đurđevačkim novinama*, što su izlazile sredinom 90-ih godina 20. stoljeća u Đurđevcu.

1.5 Jezična represija spram Đurđevca i Đurđevčana

Naziv Đurđevca i okolnih mjesta nasilno je poštokavljen na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, tako da će neupućenik, bude li sudio po nazivu mjesta, držati kako su Đurđevčani štokavci. Službeni je naziv mjesta

dnim hrvatskim govorima, sustavno zatiranima od druge polovice prošloga stoljeća na račun hrvatsko-srpskoga političkoga i jezičnoga »jedinstva«, Upravni odbor Društva hrvatskih književnika na svojoj sjednici održanoj 4. listopada 1996. zaključuje kako Tomerlin »zasad ne udovoljava kriterijima po kojima Društvo obnavlja svoje članstvo« navodeći kao glavni kriterij »odjek piščevih djela u javnosti« (*sic!*). Ipak, u svibnju 1997. DHK je promijenilo svoje mišljenje i primilo Tomerlina-Picoka u svoje članstvo.

¹⁷ V. Miholek autor je triju zbirki poezije: *Zemla pod nofte* (1995), *Z Jesušom v tretji jezero let* (1998) i *Čovek na mostu* (2002).

¹⁸ M. Hasan objavila je četiri pjesničke zbirke pisane đurđevečkim: *V srce sem te dela* (1994), *Ljubav čez stiove* (1995), *Nedostižna ljubav* (1996) i *Glas srca* (2002).

¹⁹ S. Čamba objavio je na đurđevečkom govoru prozu *Naša sećanja* (1998) i zbirku pjesama *Moje življejne* (2000), dok su u knjizi *Vu ono vreme* (1996) dijalozi na đurđevečkom.

²⁰ Riječ je o pjesmama u prozi pod naslovom *Elegije Sigismunda Ernušta* (1996).

²¹ A. Lenhard Antolin objavila je 1999. zbirku kratkih pjesničkih formi na đurđevečkom pod naslovom *Molitva po čkoma*.

²² A. Šimunić objavio je 1980. zbirku poezije na đurđevečkom pod naslovom *Đuri na Brestak, na glasu tancar*.

²³ M. Marinović-Redep, prof. hrvatskoga jezika i pedagogije, koja dvadesetak godina živi i radi u Čepinu, objavila je 2002. autobiografsku prozu *Ulica jorgovana* istovremeno u kajkavskoj i štokavskoj inačici.

Đurđevac, dok mjesni govor i tradicija koriste ime *Đurđevac*.²⁴ I pravopis suvremenoga hrvatskoga jezika²⁵ bilježi oblike *Đurđevac* i *đurđevački* umjesto *Đurđevac* i *đurđevečki*, što je samo odraz zakonski sankcioniranog naziva mjesta. Razvidno je dakle da ni zakonodavac pri vraćanju izvornih imena pojedinim mjestima početkom devedesetih nije vodio brigu o baštinjenoj toponimiji đurđevečke Podravine.

Zbog činjenice što su govornici narječja različite osnovice od trenutno standardnoga, Đurđevčani su i njihovi susjedi znali imati neugodnosti s vlastima i ustanovama koje su perpetuirale kako kolonizirani hrvatski standard štokavske osnovice tako i srpski jezik. Ta je represija počinjala već u pučkoj školi,²⁶ a nastavljala se u susretima s predstavnicima državne vlasti i ustanova. Muški govornici đurđevčkoga tu su represiju, baš kao i mnogi drugi govornici zatiranih hrvatskih inačica, mogli osjetiti služeći vojsku.²⁷

²⁴ O nasilju nad izvornim imenima podravske Podravine usporedi Maresić (1996).

²⁵ Babić i dr. (1971).

²⁶ Hrvatski pjesnik Ivan Golub, rodnom iz susjednoga Kalinovca, u svojoj zbirci *Kalnovčki razgovori* prisjeća se kazne zbog toga što se u školi nije želio odreći materinskoga govora: »Vučitelka su nas terali/ kaj bi po gospočki govorili./ Ivina Mlinjaričev, Naco Grkčev/ Štefina Goričkov i Ruža z Gred./ Bara Karlovčanova i dečoki Matičini/ došli su pred vučitelku i prosili:/ »Molim, gospođo, pisalicu!«/ Dok sem ja došel pred vučitelku rekel sem:/ »Ja ne bum nigda po gospočki govoril!«/ Nesu mi dali pisalicu./ sterali su me za ploču stat:/ nek se predomislim./ Si su čarajskali s pisalicom po pločicaj./ vučitelka su s kredom po ploči cvileli./ ja sem fort za pločom stal./ Majka, najte me biti, noge me bole!« (str. 42).

²⁷ Ilustrativan je doživljaj Franje Posavca iz Đurđevca, koji je služio u starojugoslavenskoj vojsci (M. Fuček, 1996.) i bio fizički kažnjen zbog nerazumijevanja srpskoga jezika:

– *Kak se je pripovedalo vu vojske?*

– Nesi ni smel za stare Jugoslavije pripovedati kak si štel, nego kak so oni zahtevali, tam vu vojske.

– *Jel so vas kaštiguvali ak ste kaj drugač rekli?*

– Nekoji so i batine dobili, kagda. Bilo je sega. Pripovedali so jugoslavenski.

– *A gde ste služili i kuliko?*

– Bil sem v Zaječaru, na bugarske granice. Devetnajst meseci. Bilo je osemnajst meseci, ali je Švaba počel rata, bilo je to tristosome, trizdevete, pak se mesec dana produžil i nesem išel još mesec dana doma. (nastavak na 18. str.)

2. Membe negda

2.1 Društveni okoliš

U razdoblju između dva rata Đurđevac je bio izrazito ratarska i stočarska zajednica, a velika seljačka obitelj s mnogo djece činila je stožernu odrednicu društvena ustroja. Osim većinskoga, gruntaškoga pučanstva u Đurđevcu je živio i viši sloj što su ga činili trgovci i obrtnici, bogatiji među njima židovskoga podrijetla, koji su govorili i njemački. Izvjesno znanje njemačkoga imali su i bivši graničari, vojnici nekadašnje carevine. U viši sloj ubrajali su se i učitelji i službenici uprave, te župnik i liječnik. Žandari su uglavnom bili pravoslavci, a Đurđevčani su ih doživljavali kao strance.²⁸

2.2 Gruntaške membe

Priopćajni događaji u međuratnom Đurđevcu unutar većinskoga seljačkoga puka, baš kao i sama društvena struktura, bili su dosta strogo ustrojani. Starijim članovima obitelji moralo se iskazivati poštovanje i oni su uglavnom bili ti koji su donosili odluke i davali savjete mladima. To se odrazilo na način oslovljavanja roditelja i starijih u drugom licu množine (*Jap'ica, 'otę za st'ol!* »Djede, dođite za stol!«), a kada se govorilo o njima rabilo se treće lice množine (*Majkic'a so ot'išli k m'e:še.* »Baka je otišla na misu.«) Od djece, koja su od malena uključivana u sve seljačke poslove, nije se očekivalo da puno govore. Njihov je odgoj uglavnom bio prepušten bakama, *majkic'a:m*, koje bi ostajale kod kuće s djecom kada je ostatak obitelji bio na polju ili u vinogradu. Ako je dijete imalo

– *A kak so vas kaštigovali?*

– Klećanje, čučanje, sega je bilo, i batin. Došiel sem vu vojsko, mam sem drugi den dobil batine. Došiel je ovaj oficir i mam kaže: »Mali, pronađi mi šaklj.« A kaj sem ja znal kaj je to šaklj. Dok sem ja to našel i pital staroga vojnika, za toga je on nemu nekoj drugi donesel šaklja. Šaklj je, neli, škaf bil. A ja sem došel s tem šakljom i naluknem se na vrata kad »Pazi, eno ti mali, ovamo dođi!« On mene zove, eto, pa mi pilepi jeno, pa drugo. E, reko, sad bom znal kaj je šaklj. (str. 282).

²⁸ Vidi M. Fuček (1996: 283).

zanimanja za školu, na to se često gledalo s neodobravanjem jer je to značilo gubitak jednoga člana gospodarstva.²⁹

2.3 Solidarnost med Picoki

Težak gruntaški život prisiljavao je ljude na međusobno ispomaganje tako da su zajedništvo i solidarnost ključne riječi za opis psihosocijalne naravi nekadašnje zajednice.³⁰ Osim poslove, Đurđevčani su, kao i ostali Podravci, dijelili jedni s drugima i tužne i radosne trenutke življenja: krstitke i svadbe okupljale su mnogobrojnu rodbinu, prijatelje i susjede, baš kao i sprovodi i *vręstuv'a:jna*, tj. noćna bdijenja nad pokojnikom. U takvim je okolnostima komunikacija među Đurđevčanima bila znatna, a odražavala se u zajedničkim pjesmama, pripovijedanjima i *membama*, razgovorima. Njegovanje društvenih, a time i priopćajnih veza označavalo se izrazom *le:po s'o si*, dok bi velike svađe i razmirice imale za posljedicu prestanak socijalne i jezične interakcije pa bi se reklo da se *on'i: nę m'e:nę*, ne razgovaraju. Ako bi se razmirice rješavale sudskim postupkom, zavađeni bi si međusobno prijetili da se *b'odo m'e:nili prek fišk'a:la*, tj. da će razgovarati preko odvjetnika. Kada bi se mjestom širile glasine, onda bi se reklo da se *ž'uga* ili da *sv'et pripov'e:da*.

2.4 Muške i ženske membe

Što se tiče spolne protege te guste mreže komunikacijskih odnosa, može se reći da se kod muškaraca cijenila odmjerjenost u govoru u skladu s uzrečicom *P'oveč m'alo, al pam'ętno*. Teme muških razgovora odnosile su se na »muške« poslove iz ratarsko-stočarska okružja te prepričavanje doživljaja iz vojske, bilo iz vremena Francjožefa, bilo iz starojugoslavenske. U ženskim se razgovorima tematizirala tradicionalna domena domaćinskih poslova, prepričavali su se mjesni događaji – od svatova

²⁹ Vidi autobiografski zapis Đuke Tomerlina-Picoka (1988: 5–6) u drugom dijelu njegove trilogije *Živlejne Đuroka Picoka*.

³⁰ Usporedi Tomerlin-Picok (1990), Cvekan (1996: 46) te o pojmu solidarnosti u djelima Tomerlina-Picoka vidi I. Fuček (1996).

do sprovoda, komentirale osobine drugih. Takve priopćajne strategije urodile su izrazito bogatom frazeologijom i istančanim rječničkim podsustavom za označavanje ljudskih tjelesnih i duševnih osobina. Za brbljave žene znalo se reći da *im'ajo jęz'ika kak kr'ava r'e:pa*, a ako su usto bile i poduzetne reklo bi se da *bi i t'ęļę f kr'ave obrn'o:lę*.

3. Membe denes

Življe u današnjem Đurđevcu značajno se razlikuje od onoga u međuraću. Drugačije društvene i gospodarske okolosti utjecale su, dakako, kako na samu socijalnu interakciju tako i na važeće komunikacijske obrasce. Đurđevečki gruntaši imaju danas traktore i kombajne, a zajednički poslovi, koji su nekada okupljali desetke težaka, sveli su se ponajčešće na međusobnu ispomoc pri berbi grožđa ili kukuruza. No što se tiče običaja kao što su svadbe ili krstitke, pojam tzv. *užega kruga* i dalje je izrazito negativno obojen.

Kad je riječ o komunikaciji u Đurđevcu danas, ne smije se izostaviti uloga mjesne radio-postaje, koja već tridesetak godina djeluje na informiranju đurđevečke Podravine o pitanjima od područne važnosti.³¹

Kao značajna mjesta za redovitu i stalnu razmjenu usmenih obavijesti moraju se spomenuti i prikupljališta mlijeka, tzv. *mlek'arę*. Količina i brzina protoka informacija na tim mjestima zasigurno je najbolje izražena u šaljivoj svezi *ra:d'io-mlek'ara*.

Što se tiče tema đurđevečkih membi denes, zacijelo su najraširenije one koje se tiču javnih događaja, poglavito katastrofičnoga stanja u gospodarstvu te skromnoga gradskoga proračuna. Nepravednim se smatra što Đurđevac nije spomenut u nazivu županije (Koprivničko-križevačke), iako je baš đurđevečki pjetlić, *pic'o:k*, središnji znak aktualnoga županijskoga grba. Političarima se zamjera i razbijanje inače povijesno i uljudbeno jedinstvenoga područja bivše općine Đurđevac na dvije županije,

³¹ Đurđevečku radio-postaju svojim su dugogodišnjim angažmanom profilirali novinari Tonči Srebrnar i Anđela Lenhard-Antolin, a osamedetih godina i tijekom Domovinskoga rata istakao se novinar i voditelj Marinko Ivanišević.

te spominjanje pridjeva *podravski* u imenu županije (Virovitičko-podravske) koja tek neznatno obuhvaća i dio prostora koji se stoljećima naziva Hrvatskom Podravinom.

4. Zaključna napomena

U ovom tekstu spomenute su tek neke sastavnice govornoga ponašanja u Đurđevcu nekada i danas. Kao što je razvidno iz navedenih bilježaka, priopćajni obrasci u Đurđevcu vrijedni su daljnjih jezikoslovnih istražaba. Isto tako, na političkoj, tj. jezičnopolitičkoj razini, s više bi se uvažavanja nego dosada trebalo odnositi spram povijesne i civilizacijske samosvojnosti Đurđevca i okolice. A nepobitan dokaz te samosvojnosti u okviru višezvučne raznolikosti hrvatskoga jezika besumnje je i baštinjena jezična riznica što je čuvaju i njeguju Đurđevčani i Đurđevčice.